کتێبی کوردی … نەژاد عزیز سورمێ

ئاستی ڕۆشنبیریی ، تەکنیکی چاپ ، بازاڕی بڵاوکردنەوە ، جوگرافیای خوێندنەوە و پێویستی ڕۆژگار

(1)

((ئینجا کێ زەوقی هەیە کتێب بخوێنێتەوە)) ئەمە قسەی گەنجێکی چاخی ئەنتەرنێت و کەناڵە ئاسمانییەکان و ئەوەی ناوی لێنراوە (ماسمیدیا) یە ..،

هەرچەندە ناتوانین ئەم حاڵەتە وێنەیەکی گشتی بدەینێ ، بەڵام خاڵیش نییە لە ڕاستی ..

زۆر بە سادەیی وەچەی ئێستا ئەوەندەی بایەخ بەشتە لاوەکیەکان دەدا ، ئەوەندە لەڕاست شتە جەوهەرییەکان کە مانایەك بەژیان دەدەن گەرم نییە .

(کتێب) ئەو قەوارەیەی کە لە سەرەتادا قوڕ بووە و دەسنووس ، پاشان (ئینجا بە هەر هۆیەك بووبێ) وردە وردە لە پێستی ئاژەڵ و داری خۆشکراو نووسراوەتەوە تا بەو حاڵەی ئێستای گەیشتووە کە بەهۆی تەکنیکی سەردەم چاپ دەکرێ ، بریتییە لەچەند لاپەڕەیەکی پێکەوە نووساو بە قەبارە و زمان و ڕووپێوێکی دیاریکراو بابەتێك یان چەند بابەتێکی تێدا دەخرێتە ڕوو بە مەبەستێکی ئەبستمی بۆ وەچەی ئێستا و هێشتنەوەی لە زاکیرەی مێژوودا بۆ وەچەکانی ئایندە و پێکهێنانی بزاڤی زانیاری لە پرۆسەی گواستنەوەیدا لە بەرەیەکەوە بۆ بەرەیەکی ترو کەڵەکە پێکردنی مەعریفەت …

کتێب: ئاودەنگێکی دڵسۆزی زەمانی تەنیایی ، زەمانە ئەنگوست لە چاوەکان و ڕۆژگارە غەدر لێکراوەکان .. کتێب هاوڕێ و هاودەمی ئازادی لە سەردەمی کۆیلایەتیدا لە کەش وهەوای نیگەرانی لەناخی دڵەڕاوکێ و ڕەشبینیدا ئومێد و دڵنیاییمان دەداتێ ..

تۆ بڵێی دوای ئەو پەرەسەندنە تەکنۆلۆژییەی هۆیەکانی پێکگەیشتن ، ئەویش سایلی ڕۆژنامەگەریی نووسراو کەوتبێتە بەر هەڕەشە و مەترسی..

بڵێی ئەو چرایە گەشەی شارستانیەت لە ناو ژاوەژاوی بێسەروبەری سەردەمدا بەرەو کزبوون و کوژانەوە بچێ ؟

ئەی بۆ ئێمە هێشتا کتێبخانەیەکی لەو چەشنەمان نییە پشتی لێ بکەینەوە و ئاسوودە لێی پاڵ کەوین.. داخۆ تەکلیفمان چی دەبێ و

چۆن دەبێ ، ئەگەر لەو ئاستانەی هیواوە نزیك ببینەوە و (بە هەر ئەگەرێك هەیە) خۆری چەندین ساڵەی ئاوا بوومان سەرلەنوێ هەڵبێتەوە؟
ئەم پرسیارانە و زۆری دیش پێشەکی لە دەسەڵاتی خۆماڵی دەکرێ لەوەی دەچێتەوە ناو بازنەی پەروەردە و کلتوورییەوە .

(2)
دیارە ئامارێکی باوڕپێکراوی کتێبی کوردیمان لەبەر دەستدا نییە بتوانین چاکی لەئاسایی و بەرەژێرتر جیا بکەینەوە و ئاستی ڕۆشنبیری و مەعریفی و گرینگ وگرنگتر و گرینگترینیان دیاری بکەین ، لەوەی زیاتر کە کاتی خۆی خوالێخۆشبوو مامۆستا مستەفا نەریمان چاپی کردووە هەروەها ڕەنگڕێژێکی ئەو کتێبانەی دوای ڕاپەڕین چاپکراون .
ئەم سەر قەڵەمە لەو ئاقارانەوە سەرچاوە دەگرێ :
پێش ڕاپەڕین کە دەوڵەتی عیراق تەواوی ڕۆشنبیری و کولتووری کوردی خستبووە ژێر ڕکێفی گەمارۆی سانسۆرەوە بەڵام دیسان لێرەو لەوێ ، بەهەر هۆیەك بوو ، بەتایبەتیش بە هەوڵ و کۆششی نووسەرانی کورد و هەندێ لەو بەرپرسە کوردە حکوومەتییانەی کە ویژدانێکیان تێدا مابوو… کتێب بڵاودەکرانەوە… لەو سەریشەوە خوێنەری کورد هەبوو ، جگە لەوەی ئەنگیزەی نەتەوایەتیش لەو سەردەمە دا ، ڕادەی خوێنەری لە ئاستێکی بەرزدا نیشان دەدا کەکتێبی کوردی هەڕمێن و بازاڕێکی گەرمی هەبوو .
ئەو کتێبانەی لە حەفتا و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا چاپ کراون ئەگەر ڕێژەبەندی بۆ بکەین ڕەنگە 60% ی کتێبی شایان و لە جێی خۆیدا بووبن بەتایبەتیش ئەوانەی بەگشتی لەبارەی ئەدەب و کولتوور بوون ، چونکە بێگومان ئەوەی پەیوەندار بەبیروبۆچوون و فیکر و فەلسەفە و هوشیارکردنەوەوە بە کوردی ، لە لایەك بە هۆی مەقەستی سانسۆر لە لە لایەکی دی بە هۆی بێ ئیمکانییەتی ماددی نووسەری کورد و لە هەمان کاتدا بەهەند نەگرتنی یا هەندێ جار پێ نەوەستانی بەم جۆرە بوارانە ئەوسا مومکین نەبوو .

(3)
پێش ڕاپەڕین کتێبی کوردی بەو ڕەنگە بوو… پاش ڕاپەڕین و سەردەمی ئازادی کە بەهەموو پێوانەیەك بەسەردەمی زێڕین دادەنرێ لە ڕووی(بڵاوکردنەوە) ، بەڵام دیسان بەداخەوە کاڵا لە قەد باڵا نەبووە و ئەوە نەبووە پێویستی ڕۆژگار دەیسەپێنێ ، لەگەڵ ئەوەی چەند دەزگایەکی تایبەت بە چاپ و بڵاوکردنەوەی کتێبیش دامەزرێنران لە

بڵاوکراوەکانیاندا دەردەکەوێ پێ ناچێ بەرنامەیەکی ئەوتۆیان هەبێت یا هەبووبێت کە لەپێویستی ڕۆژگار و کتێبخانەی هەژاری کوردییەوە بەهرەگر بووبن.. بەڵکۆ زیاتر بۆ بەرنامەیی و نزیك و دووری لەفڵانە نووسەر و فڵانە دەزگای پێوە دیاربووە ، جگە لەقەڵەمڕەوی سیاسەت… هەر چەندە ڕۆڵی هەندێ لەو دەزگایانە نادیدەش نەبن .
ئەوەی بڵاوکراوەتەوەش لە دەزگا حزبی و حکوومیەکان بووە ، لێرەشدا کەرتی تایبەتی ئەو کاریگەرییەی پێوە دیار نەبووە ، (مەگەر لەمەودوا).

ئەو کتێبانەی دوای ڕاپەڕین چاپکراون بەگوێرەی ساڵانی حوکمڕانی بەغدا لەڕووی چەندایەتیەوە کەم نین ، بەڵام لە ڕووی ئەوەی کتێبخانەی کوردی چی پێویستە بۆی بکرێ ناتوانین بڵێین شتێکمان کردووە لە کەش و هەوای ڕاپەڕین و سەردەمی دەسەڵاتی نیشتمانی بوەشێتەوە ، بەتایبەتی ئەو لایەنانەی کە تا ئێستاش کەلێنن لە کتێبخانەی کوردی دا ، بەنموونە:
کلاسیکیایەتی جیهان لەوێنەی فیکر و فەلسەفە و ئەدەبیات و مێژوو و ئارکیۆلۆژیا و کۆمەڵناسی و سایکۆلۆژیا و زانستە پەتیەکانی دیکەی لە وێنەی فیزیا و کیمیاو زیندەوەرزانی و ئەندازەو ماتماتیك و تاد ..
ئەگەر بێینە سەر بازاڕیش کتێبی کوردی ئەو بازاڕە بەهەڕمێنەی نەبووە و نەماوە ، ئێستاشی لەگەڵدا بێ ، تەنانەت لەچاو ئەوان ڕۆژانەشدا ، سەردەمی حوکمی ئەوسای بەغدا ، کە کتێب ڕەنگە بە ئەنگیزەی نەتەوەییەوە بازاڕی پەیدا کردبوو… دیارە بازاڕیش کەم و زۆر پەیوەندی بە جوغرافیای بڵاو کردنەوە هەیە… لەوەشدا جوغرافیای بڵاوبوونەوەی کتێبی کوردی هێشتا لەچاو خۆی سنوردار و پابەندی چەندین ئەگەری سیاسیشە لە هەمان کاتدا نەگەیشتووە بەو ئاستەی قازانجێکی بۆ سەر ئێشەی بەدواوە بێت تا وەك چەندین کاڵای تر بە قاچاخی ئەو سنوور ئەم سنوور ببەزێنێ و ڕووبەری بازاڕی فراوانتر بکا (کە ئەوە لە هەشتایەکانی سەدەی ڕابردووکەم و زۆر هەبووە) ئەمەش لە گرفتە لەپێشینەکانی بڵاوبوونەوەی کتێب و ڕۆژنامەی کوردییە کە ئێستاش هەر ماوە .

ئێمە لە باسی ئاستی ڕۆشنبیری کتێبی کوردیدا کە پێداویستی سەردەم سەپاندوویەتی ، گوتمان کتێبخانەی کوردی لە زۆر لایەنی گرنگی کولتووری و شارستانیەتی دنیادا هەژارە .. لێرەدا دامەزراندنی دەزگایەك بگرە چەند دەزگایەکی تایبەت بە وەرگێڕان پێویستیەکی سەردەمە، بەوەی هێشتا بزاڤی وەرگێڕان لە کولتووری کوردیدا لە

کێششی تاکەکەس تێنەپەڕیوە کە پێویستە بە پێی چەند دامەزراوەێکی ڕێکخراو و بەرنامە بۆ داڕێژراو بێت… بەتایبەتی لە ڕۆژگارێکی وەك ئەمڕۆ کە تەکنەلۆژیای سەردەم هەمموو بوارەکانی گرتووەتەوە…
وەرگێڕانیش وەك لە تاقیکردنەوەی میللەتاندا دەرکەوتووە پردێکی بە هێزو گرنگە لە پێك بەستنەوە و ئاڵوگۆڕی کولتووری مرۆڤایەتی و هۆیەکی لە پێشیشە لە پەرەپێدان و نوێکردنەوەو دەوڵەمەند کردنی خودی زمانەکەمان .
ئێمە پێویستمان بە وەرگێڕی وا هەیە وەرگێڕان بکاتە پیشەی سەرەکی خۆی ، پێویستمان بە رەنگڕشتنی بەرنامەیەکی تێروتەسەلی وەرگێڕان هەیە بە ناونیشانێکی لەوێنەی (هەزار کتێبی وەرگێڕدراو) سەرەتای دەسپێك بێت و بایەخی تایبەتی لەڕووی مادی و مەعنەویەوە بە وەرگێڕ بدرێ ، ئەم ڕەوتەش ڕێی خۆی وەرناگرێ ئەگەر کەرتی تایبەتی بەشدارییەکی جیدی تێدا نەکا .

بەڵام کەرتی تایبەتیش لە کوردستان بەداخەوە هێشتا نەگەیشتووە بەو ئاستە فەرهەنگییەی مەسەلەی ئینتیمای نیشتمانیی پاڵی پێوەبنێ بەشداری لە پڕۆسەیەکی فەرهەنگی لەو چەشنە بکا… کەواتە دیسان ناچارین بگەڕێینەوە بۆ کەرتی گشتی کە لە حکوومەتی هەرێمدا خۆی دەنوێنێ ، لەو ڕوانگەیەوە هەقە حکوومەت ڕێگاچارەیەك دابنێ ، بۆ ئەم مەبەستە کە بەشێکی گرنگ و مێژوویی لە هەستانەوە و پەرەپێدانی کولتووری نەتەوایەتیمان پێك دێنێ… دامەزراندنی دەزگای تایبەت بە وەرگێڕان بۆ کوردی ، دەزگایەکی فراوانی باوەڕپێکراو کە دەوڵەت پشتیوانییەکی جیددی بکا و بە مەسەلەیەکی بە بایەخ و ستراتیژییەوە لێی بڕوانێ .
دەزگای لەم جۆرە ڕێگە چارەیەکیش دەبێ بۆ پڕکردنەوەی کەلێنەکانی کتێبخانەی کوردی ئەگەرێکی کارایشە لە فەراهەم کردنی سەرچاوە و ژێدەری پێویست بۆ قوتابی و خوێندکاران و کارێکی بێ وێنەش لە پەرەسەندن و گەشەی زمانەکەمان دەکا ..
گومانی تێدا نیە ئەوەی دەزگای لەو چەشنە دابمەزرێنێ حکوومەت بێ یان کەرتی تایبەت لە دواڕۆژدا گرەو دەباتەوە ، بەوەی پێشکەوتن و لەگەڵهاتنەوەی شارستانیەت بەبێ پرۆژەیەکی بەربڵاو و هەمەلایەنی وەرگێڕان شتێکە نزیك لە مەحاڵ .
لە ڕووی هونەری دەرهێنانیشەوە ، ئەگەر سەرنجی کتێبخانەی کوردی بدەین تەماشا دەکەین، هونەری دەرهێنان و تەکنیکی چاپ بەهەمان ئەو هەوراز و نشێوانەدا تێپەڕیوە ، بوارەکانی دیکەی کولتووری پێداچووە…
جارێ پێشەکی چاپخانە سەبارەت بە زۆر ئەگەرەوە ، لە پێشەوەشیان

دواكەوتوویی وڵات بەدرەنگەوە هاتۆتە عێراق
وەك (د. خلیل سابات) یش لە كتێبەكەیدا مێژووی چاپ لە ڕۆژهەڵاتی عەرەب ئاماژەی پێدەدا بایەخ نەدانی داگیركاری تورك لەوەی پەیوەندی بەكوولتوورەوە هەیە و ڕێگاگرتنی لەهاتنی هەموو هەوایەكی شارستانیەتی نوێ …
بەم پێیە كوردستانیش كە لەدواییدا بەشێكی گرنگی بە عێراقەوە لكێنرا لەو گەمارۆیە كولتووریە بێبەش نەبووە ، درێژەیشی كێشا تا بەرپابوونی بزاڤە یەك بەدوای یەكەكانی كوردستان ، لە پێشەوەشیان شۆڕشی ئەیلوول… لەم هاتووچوویە و كەین و بەینەشدا ئەوەندەی ناوەرۆك مەبەست بووە ئەوەندە شێوە و تەكنیكی چاپ لەكتێبی كوردیدا مەبەست نەبووە ، مەگەر هەندێ لەو كتێبانە نەبێ كەلە هەندەران لە چاپدراون ..

(4)
سەرەتای شەستەكان بۆ كتێبی كوردی دەتوانین لە زۆر لایەنەوە بە دەسپێكێك بژمێرین بە تایبەتیش لە ڕووی
چاپ و هونەری چاپكردنەوە… چونكە توانای چاپخانەكان هەر ئەوەندە بوو… كە سەرەتا پیتڕیزكردن بەدەست بوو ، چاپیش بەهۆی ڕێگای پرێس كە هەم لە چاپدا لەسەرخۆ بوو هەم زۆر جار دەبووە هۆی دڕاندنی كاغەزەكە… جگە لەوەی خێرایی هەڵمشتنی مەرەكەبیشی بەو ڕادەیە نەبوو بتوانرێ دەستبەجێ بخوێنرێتەوە ، یاخود لە سەریەك كەڵەكە بكرێ و لاپەرەكان یەكتر پیس نەكەن…
لە ڕووی دەرهێنانیشەوە كتێبی كوردی ئەگەرچی هەندێ وێنە و تایپۆگرافیای بەشێوەی كۆڵینی تێدا بەكارهاتووە ، بەڵام دەرهێنانی هونەری تێدا خاكەڕاو هەروایی بووە…
بەرگیش بەهەمان شێوە ، سادە و لە ڕووی هونەرییەوە هەژار بوو ، ئەم حاڵە وادەڕوا تاوەكو سەرەتای حەفتاكان و ڕاگەیاندنی ڕێككەوتننامەی ئاداری 1970 .. ئەگەرچی تاك و تەرا لەم لاو لەولا لەدوادواكانی ساڵانی شەستیش هەندێ كتێب دەرچووبن لە ڕووی تەكنیكی چاپ و هونەری دەرهێنان و بەرگەوە ڕووی ئەوەیان هەبێت بێنە ناو كتێبان ، بەڵام لە 1970ـەوەو پاش بڵاوبوونەوەی ئامێری چنینی لاینۆ و ئەنتەرتایپ و پاشانیش پەیدابوونی چاپی ئۆفسێت، ئیتر كتێبی كوردی لە ڕووی تەكنیكی چاپەوە هاتە قۆناخێكی تر .
بەم جۆرە لەگەڵ پێشكەوتنی ڕێگاكانی چاپ كتێبی كوردیش لە ڕووی هونەری دەرهێنان و تەكنیكی چاپ پێشكەوتنی زیاتری بەخۆوە دی بەتایبەتیش ئەو كتێبانەی لە چاپخانەكانی بەغدا لە چاپ دەدران .
ڕاپەڕینیش وەك وەچەرخانێك بوو بۆ كتێبی كوردی بە تایبەتیش لە

ڕووی هونەری چاپکردنەوە…
ئێستا ئەو کتێبانەی لە کوردستان لەچاپ دەدرێن هیچیان کەمتر نیە چ وەك دەرهێنان یاخود چاپ لەگەڵ ئەو کتێبانەی لە دەزگاکانی هەندەران بەنوێترین ڕێگای کۆمپیوتەری چاپ دەبن ،
تەنانەت ئێستا بە دڵنیاییەوە دەتوانین بڵێین هونەری دەرهێنان و چاپی ڕۆژنامە و گۆڤار و کتێبی کوردی لە کوردستان لە پێشترە لە ناوەڕاست و باشووری عێراق .. ئەمەش بێگومان بەڵگەیە بۆ ئەوەی مرۆڤی کورد هەر وەختێ بواری بۆ بڕەخسێ دەستەوەستان نییە و دەتوانێ لە هەموو ڕوویەکەوە جیهانبینی خۆی هەبێ و لاسەنگیەکان ببڕێ و هەوڵی ڕاستکردنەوەیان بدا و لە پارسەنگی هاوکێشەکان بگات .

(5)

ئەمڕۆ کتێبی کوردی بەهۆی زۆر ئەگەران لە پێشەوەشیان بەهەند نەگرتنی لایەنە پەیوەندیدارەکان کە لە دەزگاو دامەزراوە بەرپرسەکانی تایبەت بە پرۆسەیەکی ئاوەهاوە و کە بە ئاشکرا ماکینەی میدیایەکی قەتیس لە بازنەی گەمەکانی سیاسەتدای لەپێشتر گرتووە هەروەها کاڵ بوونەوەی دەوری جارانی نووسەرانی کورد لەو ڕاستەدا (بە گەلێك هۆوە کە لە مووقەڕێشان ون نین) و ئامادەیی بەرفراوان و بەر بەڕەڵای (ئەفیونی ماسمیدیا) لە کۆمەڵگەیەکی دواکەوتووی بەرهەمنەهێن و بەکاربەری وەك هی ئێمە و کورتهێنانی پرۆسەی پەروەردە و خوێندن تا ڕادەیەکی نکۆڵیلێنەکراو و بێسەروبەری بەرنامە و نەخشەکانی ، کتێبی کوردی داوەتە پاشەوە و لە قاوخێکی تاك ڕەهەندیدا گیری کردووە بەوەی ئەوەی جێی قسە و باسانە یا ژانرێکی دیاریکراوە یاخود ئەو کتێبانەن کە ڕووکەشن و لانی کەمی مەعریفە و پێویستی سەردەمیان تێدا نییە .. جوگرافیای بڵاوکردنەوەش لەو لاوە بوەستێ ، کە وای لێ هاتووە سەرەڕای ئەوەی زۆربەی نووسەران کتێب بە تیراژێکی زۆر کەم (کە ئەویش گرفتێکی دیکەیە) لە حسابی خۆیان لە چاپ بدەن ، بڵاوکردنەوەیشیان لەسەر خۆیانە و تا ئێستا دەزگایەکی دابەش کردنی گشتیی (بۆ هەمووان نییە) ، کتێبخانەکانیش کە هەمیشە تەنیا مەسەلەی قازانج و زەرەریان لە پێش هەموو ئیعتوبارێکی دی داناوە (کە هەقی خۆیانە) ، بەڵام سەیرایەتییەکە لەوە دایە ئەگەر کتێبیشت لێ وەر بگرێ ،فلسی ئەحمەڵت ناداتەوە و هەر جارەی بە بیانوویەك بە عالەمی ئاشکرا حەقت دەخوا (نۆشی گیانیان بێ) ، هەر بۆیەشە کە ئێستا بووە بە باو نووسەران کتێبەکانیان بە خۆڕایی لە کۆبوونەوە و ئاهەنگان دابەش دەکەن ، ئەوانیش هەقی خۆیانە ئەدی چی بکەن و چۆنی

بگەیێننە خوێندەواران ، هەر چەندە من وەکو خۆم لایەنگیری ئەم بە خێ‌ایی دابەشکردنە نیم .ئا ئەمەیە حاڵی ئێستای کتێبی کوردی .. تۆ بڵێی هەبن بیرێکی لێ بکەنەوە و
بە هەندی بگرن و خەمێکی لێ بخۆن ؟؟
-——————————————

ئاماژە

- دیارە ئەوەی لێرەدا مەبەستە کوردستانی بە عیراقەوە لکێنراوەی ،
چونکە بێگومان هەر پارچەیەك تایبەتایەتی و مێژوو و گرفتی خۆی لەم ڕووەوە هەیە .
- ئەم سەرەقەڵامانە ساڵی 2005 لە ڕۆژنامەدا بڵاوکراونەتەوە .